

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Literatuurtheorie in Lampas

Wat doen Nederlandse classici met lyriek?

Gerbrandy, P.

Publication date

2017

Document Version

Final published version

Published in

Lampas

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gerbrandy, P. (2017). Literatuurtheorie in Lampas: Wat doen Nederlandse classici met lyriek? *Lampas*, 50(3), 219-231.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

50e jaargang nummer 3

september 2017

Lampas revisited

Een halve eeuw klassieke vernieuwing

LAMPAS

tijdschrift voor classici

LAMPAS

Tijdschrift voor classici
Jaargang 50 nummer 3, september 2017

Redactie

dr. Rutger Allan (Grieks, Vrije Universiteit Amsterdam), dr. Bert van den Berg (Antieke Filosofie, Universiteit Leiden), dr. Jan Willem Drijvers (Oude Geschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen), drs. Aniek van den Eersten (redactie-secretaris; Universiteit van Amsterdam), dr. Mark Heerink (Latijn, Universiteit van Amsterdam en Vrije Universiteit Amsterdam), dr. Hugo Koning (Klassieke Talen, Stanislascollege Delft), drs. Suzanne Luger (Klassieke Talen, St. Ignatius-gymnasium Amsterdam, ILO/POWL, Universiteit van Amsterdam), dr. Stephan Mols (Klassieke Archeologie, Radboud Universiteit Nijmegen), drs. Kokkie van Oeveren (Klassieke Talen, St. Ignatius-gymnasium Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, VCN), dr. Remco Regtuit (Grieks, Rijksuniversiteit Groningen), dr. Rodie Risselada (voorzitter; Latijn, Universiteit van Amsterdam), dr. Rolf Strootman (Oude Geschiedenis, Universiteit Utrecht).

Redactieadres

Redactiesecretariaat Lampas / Aniek van den Eersten
Universiteit van Amsterdam – Opleiding GLTC
Turfdraagsterpad 9, 1012 XT Amsterdam
e-mail: lampas@verloren.nl
websiteadres: lampas.verloren.nl

Voor reacties op of ideeën over de inhoud van *Lampas*: lampas@verloren.nl

Uitgever, administratie en abonnementen

Uitgeverij Verloren BV
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
telefoon 035-6859856
e-mail: bestel@verloren.nl
websiteadres: www.verloren.nl

Lampas verschijnt vier keer per jaar.

Prijzen voor 2017: Jaarabonnement € 42,-; Studentenabonnement € 25,- (stuur a.u.b. een kopie van de collegekaart naar de uitgever); Abonnement voor instellingen en bibliotheken € 56,-; Losse nummers € 15,-

Betaling gaarne binnen 30 dagen na toezending van een rekening door de uitgever. Abonnementen worden aangegaan voor een jaargang en automatisch verlengd, tenzij bij opgave uitdrukkelijk anders wordt aangegeven. Opzegging dient te geschieden bij de uitgever vóór ingang van de nieuwe jaargang, dus vóór 1 januari van het nieuwe jaar.

Op het omslag: Januskop, Vaticaanse Museum, Rome. Bron: WikiCommons.

ISSN 0165-8204 ISBN 978-90-8704-692-7

Literatuurtheorie in *Lampas*

Wat doen Nederlandse classici met lyriek?

PIET GERBRANDY

Ik behoef hier niet uit te leggen dat de *ik* in dit artikel niet zonder meer geïdentificeerd mag worden met de auteur ervan, want het onderscheid tussen lyrisch subject of verteller en de historische figuur van de schrijver of dichter is zo ongeveer de enige literatuurwetenschappelijke verworvenheid die zelfs onder classici gemeengoed is geworden, al heeft het even geduurd. De *persona* van de auteur die hier aan het woord is spreekt zich niet zozeer uit om zijn hart te luchten, als wel om zich binnen het veld van de klassieke studiën te positioneren als kritische buitenstaander, ofschoon zijn geestelijk vader, de reële auteur dus, al geruime tijd een tamelijk comfortabele betrekking als latinist aan een van 's lands universiteiten heeft. Dat hij zich die rol aanmeet heeft geen ander doel dan cultureel kapitaal te verdienen, want wie marginaal is heeft tegenwoordig een streepje vóór.

Waar komt die drang tot *self-fashioning* vandaan? Wanneer u straks zult zien dat ik mijn voornaamste leermeester eerst op het schild hijs om mij vervolgens enige kritiek te veroorloven, is het niet zo moeilijk daarin een oedipaal conflict te herkennen, waarbij men de vaderfiguur bewierookt uit onbewuste schaamte voor het verlangen hem uit te schakelen en op te volgen – volgens Harold Bloom is dat zelfs het mechanisme waarop de voortgang van de literatuur is gebaseerd.¹ En ziet u mij daarna een lans breken voor een feministische literatuurbeschouwing, dan is dat natuurlijk met het oogmerk populariteit te verwerven onder vrouwelijke collega's en studenten. Want als de poststructuralistische theorie één ding heeft aangetoond, dan is het wel dat iedereen, ook de meest integere academicus, een verborgen agenda heeft, doorgaans zonder zich daarvan bewust te zijn.

Maar wat maak ik mij druk om de receptie van dit artikel? Sinds Roland Barthes de auteur dood verklaarde om de lezer bij zijn interpretatie alle vrijheid te gunnen, is de tekst weinig meer dan speelgoed in handen van kinderen die een maximum aan *jouissance* nastreven.² Sterker nog, volgens Stanley Fish is het de lezer, of zijn *interpretive community*, die bepaalt of iets überhaupt

¹ Bloom (1973).

² Barthes (2004: 113-122).

een tekst is.³ Ik laat dit stuk dus los en geef het, als Horatius zijn eerste boek *Epistulae*, deze dubbelzinnige opdracht mee:⁴

*fuge quo descendere gestis.
non erit emisso reditus tibi. 'quid miser egi?
quid volui?' dices, ubi quid te laeserit; et scis
in breve te cogi, cum plenus languet amator.*

Ren maar weg naar waar je zo graag wilt afzakken. Wanneer ik je eenmaal heb losgelaten, is er geen terugkeer meer mogelijk. 'Wat heb ik gedaan, stommeling die ik ben? Wat wilde ik nu eigenlijk?' zul je zeggen, wanneer je in de problemen bent gekomen; en je weet dat je helemaal klem zit, wanneer je minnaar schoon genoeg van je heeft.

Voor het schrijven van dit artikel heb ik met een literatuurwetenschappelijk oog vijftig jaar *Lampas* doorgebladerd en vooral bijdragen over lyrische poëzie herlezen, althans poëzie die we tegenwoordig tot dat genre zouden rekenen, inclusief elegie, epigram en bucolica. Dit impliceert dat ik weinig of niets zal zeggen over epos, drama, leerdicht, satire of historiografie, hoewel bij die genres veel te beleven valt op het terrein van literatuurtheorie. Ook welsprekendheid en filosofie, tegenwoordig beschouwd als grensgebieden van de literatuur, laat ik buiten beschouwing. Ik laat cursorisch mijn licht schijnen over een halve eeuw literatuurtheorie en poëzie-analyse in *Lampas*, signaleer een paar gemiste kansen en kom ten slotte met een paar aanbevelingen voor de volgende decennia. Vanzelfsprekend is mijn overzicht niet compleet.

1 Wat is lyriek eigenlijk?

Genres zijn ongrijpbare fenomenen, zodra je er een te pakken lijkt te hebben is het alweer van gedaante veranderd en op iedere definitie zijn uitzonderingen te vinden, waarbij het grootste probleem schuilt in de criteria die je hanteert: ga je uit van vorm en structuur, of concentreer je je op thematiek?⁵ In de Oudheid werd er hier en daar wel een poging gedaan om een systeem van genres te construeren, maar die pogingen zijn allemaal óf hopeloos incompleet (Aristoteles' *Poetica*) óf conceptueel inconsistent (Quintilianus' *Institutio Oratoria*, boek 10) óf te schematisch om verhelderend te zijn (de vierde-eeuwse grammaticus Diomedes).⁶ In de millennia die volgden is het er niet

3 Fish (1980).

4 Horatius, *Epistulae* 1.20.5-8.

5 Frow (2006) geeft een goed theoretisch inzicht in de conceptuele status van het verschijnsel genre.

6 Aristoteles, *Poetica* hoofdstuk 1 definieert ποιησις op zo'n manier dat historiografie en leerdicht buiten de literatuur vallen, verder constateert hij dat er geen overkoepelende term bestaat om taalkunst aan te duiden; bovendien behandelt hij alleen tragedie en epos. Quintilianus, *Institutio Ora-*

veel overzichtelijker op geworden. Lijkt dit een schijnprobleem dat slechts in hokjes denkende academici uit de slaap kan houden, in de praktijk van het literaire leven doet het er wel degelijk toe tot welk genre een werk wordt gerekend, aangezien het *frame* in hoge mate de leeshouding bepaalt, en daar komt bij dat uitgeverijen, boekhandels en bibliotheken hun materiaal graag eenduidig categoriseren: een boek dat niet tot een erkend genre behoort, is onverkooptbaar, wordt niet door critici besproken en loopt het gevaar onvindbaar te worden in de boekenkast.

Toch zijn er goede redenen om aan te nemen dat bepaalde typen literatuur dermate verbonden zijn met de menselijke conditie dat ze in vrijwel iedere cultuur aangetroffen zullen worden. In elke gemeenschap worden verhalen verteld, overal worden liederen gezongen, iedere samenleving kent vormen van spel en uitbeelding. Het moderne systeem van genres mag dan even fluïde zijn als het in de Oudheid was, helemaal willekeurig is het zeker niet. In iedere goede boekhandel ter wereld vindt men een afdeling poëzie. Het lijkt geen wilde veronderstelling dat ook tijdgenoten van Aristoteles en Quintilianus met weinig verbazing zouden hebben geconstateerd dat op die plankjes Archilochus, Alcaeus, Pindarus, Theocritus, Horatius, Propertius, Martialis en Ausonius broederlijk naast elkaar kunnen staan, terwijl Homerus en Vergilius' *Aeneis* beslist ergens anders thuishoren.

Bestaat er dus zoiets als een universele 'idee' van lyriek? In een schitterend boek, *Theory of the Lyric* (2015), heeft de Amerikaanse literatuurtheoreticus en poëzie-specialist Jonathan Culler (*1944) een poging gedaan de westerse lyriek in haar volle historische breedte, van Sappho en Horatius tot Paul Celan en John Ashbery, als een samenhangend verschijnsel te duiden. In zijn optiek kunnen er ten minste vier aspecten aangewezen worden die, zo niet overal, dan toch bijzonder vaak opduiken.⁷

In de eerste plaats klinken er altijd stemmen. Soms is dat er één, soms zijn het er meer, maar altijd wordt er iemand aangesproken, vaak een al dan niet geëxpliciteerde 'jij', 'jullie' of 'u'. In veel gevallen is er op zijn minst de suggestie dat de spreker, of één van de sprekers, erg veel gemeen heeft met de dichter (zonder daarmee ooit geheel samen te vallen), maar met name in moderne poëzie is de herkomst van de stem vaak diffuus.

Een tweede aspect is de gelijktijdigheid, de illusie dat je als lezer of toehoorder *in real time* getuige bent van wat zich in het gedicht afspeelt. Je bent erbij, het gebeurt nu, de spreker weet nog evenmin als de luisteraar hoe het gedicht zal aflopen. Het gedicht is, met andere woorden, zelf een gebeurtenis, in plaats

toria 10.1.46-131 onderscheidt genres in de poëzie voornamelijk op grond van hun metrische vorm, terwijl hij proza classificeert op grond van inhoud. Diomedes, *Ars Grammatica* 3 (Keil 1.482-492), baseert zijn genre-indeling, net als Aristoteles, op die van Plato en geeft daarna een opsomming van genre-kenmerken, maar hij verliest zich in details en theoretische reflectie ontbreekt.

7 Culler (2015, hoofdstuk 1: 'An Inductive Approach', 10-38); hier behandelt hij onder meer Sappho, fr. 1 en Horatius, *Carmina* 1.5.

van de representatie daarvan, zoals bij romans gewoonlijk het geval is. Deze directheid brengt een derde punt met zich mee, namelijk dat de lezer zich uitgenodigd voelt in het gedicht te participeren, de stem van de spreker(s) over te nemen, mee te bewegen met het fysieke of visuele ritme. Culler noemt dit terecht een ritualistisch element, dat waarschijnlijk ook het succes van poëzie-festivals verklaart.

Het laatste aspect is misschien wel het wonderlijkste. In gedichten gebeuren vaak dingen die niet kunnen of die we normaal gesproken volslagen oninteressant zouden vinden, maar op de een of andere manier slagen dichters erin wat ze zeggen een enorme lading en een opmerkelijke geloofwaardigheid te verlenen. Je gaat erin mee, of je wilt of niet, wanneer Sappho Aphrodite laat opdraven, Catullus je tracht blij te maken met een dode mus of Cornelis Bastiaan Vaandrager de te kleine kroketten uit het restaurant van Madurodam bezingt. Het lyrisch gedicht speldt ons van alles op de mouw en bezielt de wereld. Culler spreekt van de *hyperbolic quality* van poëzie.

Ik denk dat Cullers intuïties, zoals hij ze noemt, vruchtbaar kunnen zijn bij het lezen van Griekse en Latijnse ‘lyriek’ en bovendien een impuls kunnen vormen om in ons vakgebied wat frequenter een comparatistisch of werkelijk intertekstueel perspectief te hanteren, en met dat laatste bedoel ik dus niet een exercitie waarbij bronnen en allusies worden opgespoord. Dat is een van de benaderingen die ik in *Lampas* node mis: om antieke literatuur te begrijpen, kan het bijzonder verfrissend en verhelderend zijn om haar in de context van de wereldliteratuur te lezen. Zet Pindarus naast Ezra Pound, en je leeservaring zal erdoor verrijkt worden, in beide richtingen. Of zou eenrichtingsverkeer kenmerkend zijn voor classici? Doet alleen de Oudheid ertoe?

2 Theoretische verkenningen

Lampas was nog maar net gelanceerd of de hoogtijdagen van de literatuurtheorie braken aan.⁸ De inzichten van het *New Criticism*, dat in de Angelsaksische wereld al bijna een halve eeuw floreerde, waren in de jaren zestig ook in Nederland doorgedrongen, waar vooral het tijdschrift *Merlyn* (1962-1966) zijn pagina's wijdde aan diepgravende *close reading* van moderne poëzie. In 1967 verschijnt het geruchtmakende *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft* van Hans Robert Jauss, dat vaak als beginpunt wordt gezien van de receptie-esthetica. Roland Barthes publiceert in 1968 zijn beroemde essay ‘La mort de l’auteur’. In de jaren zeventig ontstaan allerlei literatuurbenaderingen die soms worden samengevat onder de noemer

8 Een handzaam overzicht van moderne literatuurtheorie vindt men in Bertens (2014¹). Kernteksten zijn verzameld in Lodge en Wood (eds, 2000²). Veelomvattend én overzichtelijk is Waugh (ed., 2006).

poststructuralisme, waaraan de namen zijn verbonden van Franse denkers als Jacques Lacan, Michel Foucault, Jacques Derrida, Gilles Deleuze en Julia Kristeva. Feministische kritiek begint zich luid en duidelijk te roeren (Luce Irigaray, later Judith Butler). Het werk van de Russische geleerde Mikhail Bakhtin dringt vanaf 1975 door in het Westen. In Duitsland wordt door zwaargewichten als Hans-Georg Gadamer en Jürgen Habermas diep nagedacht over de van oorsprong negentiende-eeuwse hermeneutiek. In 1978 komt het ontzagwekkende boek *Orientalism* van de Amerikaans-Palestijnse literatuurwetenschapper Edward W. Said uit, dat de opmaat vormt tot wat men tegenwoordig *postcolonial studies* noemt. En de socioloog Pierre Bourdieu heeft een grote invloed op het denken over het ‘veld’ van de literatuur.

Dit alles, en nog veel meer, leidde tot een theoretisch hyperbewustzijn dat in de loop van de jaren tachtig en negentig steeds meer op zichzelf gericht leek te zijn, hetgeen de Britse criticus Terry Eagleton ertoe bracht zich in *After Theory* (2003) af te vragen wat al dat getheoretiseer nu eigenlijk had opgeleverd.⁹ Zijn belangrijkste observatie is wellicht dat theorie vooral vruchtbaar kan zijn in handen van lezers die zorgvuldig naar teksten kijken en intussen hun gezond verstand niet uitschakelen.

In de afgelopen vijftien jaar zijn er weer nieuwe benaderingen bijgekomen. De neurowetenschappen worden ingeschakeld, er wordt onderzoek gedaan naar de evolutionaire oorsprong en functie van literatuur en *ecocriticism* doet zijn intrede.¹⁰ Maar de humanistische, op empathie en ‘wijsheid’ gerichte wijze van lezen lijkt tegenwoordig weer aan kracht te winnen, getuige het werk van de Amerikanen Martha Nussbaum, James Wood en Jonathan Culler. Als er uit alle theorie één les geleerd kan worden, is het dat je je als lezer bewust moet zijn van het feit dat je altijd vanuit een specifiek perspectief leest, dat bijna automatisch en ongemerkt andere perspectieven uitsluit of op zijn minst veronachtzaamt. Geen enkele interpretatie kan ooit objectief zijn. En waardeoordelen zijn dat al helemaal niet.

Wat is van dit alles nu doorgesijpeld tot de pagina’s van *Lampas*? Gaat het om hardcore theorie, dan is de oogst beperkt. Het eerste grote literatuurwetenschappelijke artikel komt niet van een classicus, maar van J.J. Oversteegen, een van de oprichters van *Merlyn* en op dat moment verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. In ‘Hermeneutiek’ legt hij op glasheldere, zij het gortdroge wijze uit wat men onder ‘interpretatie’ moet verstaan en hoe men deze controleerbaar kan maken.¹¹ Zijn enige voorbeeld is een gedicht van J.H. Leopold, aan de hand waarvan hij laat zien welke stappen men moet nemen om falsifieerbare uitspraken te kunnen doen. Over één ding is hij zeer stellig:

9 Eagleton (2003).

10 Voor cognitieve theorie zie Zunshine (ed., 2010) en Waugh (ed., 2006, hoofdstuk 36); evolutionaire benadering in Gottschall en Wilson (eds, 2015); zie over *ecocriticism* Waugh (ed., 2006, hoofdstuk 35) en Bertens (2014, hoofdstuk 10).

11 Oversteegen (1971).

een waardeoordeel kan nooit wetenschappelijk gefundeerd worden.

Dit laatste wordt in het volgende artikel van hetzelfde nummer direct ontkracht door Piet Schrijvers, die betoogt dat het toekennen van een waardeoordeel juist essentieel is om lezen tot een bevredigende en zinvolle bezigheid te maken, ook in het middelbaar onderwijs.¹² Voorwaarde is dan wel dat men de argumenten voor dat oordeel expliciteert. Zowel Oversteegen als Schrijvers verwijst naar inmiddels klassiek geworden literatuurwetenschappelijke studies uit de hoek van hermeneutiek en *New Criticism*.

Eerder had Paul Claes dergelijke concepten overigens al toegepast op een weinig opwindend epigram van Meleager uit de *Anthologia Palatina* (7.196), maar zijn artikel bezwijkt onder een overmaat aan onleesbare terminologie en leidt helaas niet tot verrassende inzichten, bovendien had hij zijn filologische huiswerk niet goed gedaan.¹³ In de volgende jaargang maakt de Groningse ‘Werkgroep Litteraire Kritiek’ er dan ook gehakt van.¹⁴

Pas veel later zullen er twee overzichtsartikelen verschijnen die de oogst aan literatuurtheorie op een rij zetten. In 1987 schrijft Heinz Hofmann, dan hoogleraar Latijn in Groningen, ‘*De nuptiis Philologiae et Mercurii*. Over het huwelijk van de Oude Talen en de moderne Literatuurwetenschap’.¹⁵ Dat is een grondig en uitermate transparant stuk waarin de dwarsverbanden tussen literatuurtheorie en *Altertumswissenschaft* sinds 1968 worden beschreven en op hun resultaten getoetst. Hofmann gaat in op hermeneutiek en receptie-esthetica, noemt marxisme en narratologie, literatuursociologie en psychoanalyse, maar constateert dat nog te weinig daarvan door classici wordt benut. Hofmanns bibliografie is ontzagwekkend, maar wat meteen opvalt is dat hij zo goed als uitsluitend Duitstalige literatuur aanhaalt. De complete Franse en Amerikaanse traditie lijkt hij over het hoofd te hebben gezien.

Die omissie wordt ruimschoots goedge maakt door Jan van Luxemburg, van huis uit classicus, maar verbonden aan de vakgroep Literatuurwetenschap van de Universiteit van Amsterdam, die in 1991 ‘Aspecten van literatuurwetenschap: semiotiek, deconstructie en feminisme’ schreef.¹⁶ Hier vinden we voor het eerst, maar ook voor het laatst, een pleidooi voor de toepassing van *Theory*, compleet met een – helaas niet erg doorzichtige, laat staan aantrekkelijke – illustratie aan de hand van Ovidius’ episode van Narcissus, die geïnterpreteerd wordt met behulp van noties uit de lacaniaanse psychoanalyse, het feminisme en de deconstructie van Derrida.

Wat Van Luxemburg, nog sterker dan Hofmann, probeert duidelijk te maken, is dat het primaat van de positivistische, naar objectieve kennis strevende

12 Schrijvers (1971).

13 Claes (1969-1970).

14 Werkgroep Litteraire Kritiek (1970-1971). De polemiek tussen Paul Claes en deze werkgroep wordt ook besproken door Klooster elders in dit nummer van *Lampas*.

15 Hofmann (1987).

16 Van Luxemburg (1991).

wijze van interpreteren buiten de wereld van de klassieke letteren al geruime tijd is vervangen door modellen waarin de tekst een fundamenteel open systeem is dat pas betekenis krijgt zodra een lezer die eraan toekent – en die lezer heeft onvermijdelijk altijd ideologisch blinde vlekken. Sterker nog, van alle *Lampas*-artikelen die ik las, is dit het enige waarin terecht wordt gesteld dat het zoeken naar eenheid in een tekst geen neutrale voorwaarde voor interpretatie is, maar een vaak onbewuste keuze voor harmonie:¹⁷

In deconstructie zoekt men ook naar interpretatie, maar anders dan de hermeneutici zoeken deconstructionistische critici geen interpretatie die ambiguïteiten of tegenstrijdigheden probeert in te passen in een uiteindelijke eenheid; deconstructie aanvaardt die tegenstrijdigheden als *inherent* aan teksten en zeker aan literaire teksten.

Classici lijken zich, overigens net als de meeste critici en niet-professionele lezers, ongemakkelijk te voelen wanneer een tekst geen eenheid vertoont en dus niet voldoet aan Aristoteles' eis van maximale coherentie en Horatius' *simplex et unum* – niettegenstaande het feit dat juist diens *Ars Poetica* zich aan dat adagium onttrekt.¹⁸ We willen steeds aantonen waarom zelfs de ogenschijnlijk meest chaotische teksten uiteindelijk coherent zijn, desnoods veranderen we daarvoor het overgeleverde Grieks of het Latijn. Dat is een hoogst begrijpelijke neiging, maar we realiseren ons te weinig dat ze op een (ideologische) keuze berust: de behoefte aan een veilige *status quo*.

3 Theorie en lyriek

In het themanummer waarin de bijdrage van Van Luxemburg is opgenomen, staan ook twee artikelen waarin literatuurtheorie wordt toegepast op lyriek. De Gentse latinist Freddy Decreus gaat uitvoerig in op structuralisme en (poststructuralistische) intertekstualiteit, om vervolgens te laten zien hoe men met behulp van gereedschap uit die theoretische hoek een gedicht van Catullus (*Carmen* 8) zou kunnen verhelderen, maar hij benadrukt dat dogmatisch vasthouden aan één theoretisch model onverstandig is.¹⁹ Het is nooit een goed idee cultuurhistorische kennis uit te schakelen. Structuren en interteksten aanwijzen is één ding, maar wanneer je daaraan betekenis wilt toekennen ben je toch aangewezen op intuïtie, smaak en leeservaring.

Misschien wel het grondigste literatuurwetenschappelijke artikel dat ooit in *Lampas* heeft gestaan is, in datzelfde nummer, 'Schrijven over lezen. Receptie-ethetica en Horatius-interpretatie' van Ruurd R. Nauta, die op dat moment

17 Van Luxemburg (1991: 173).

18 Aristoteles, *Poetica* passim; Horatius, *Ars Poetica* 23.

19 Decreus (1991).

nog werkzaam was in Berlijn.²⁰ De auteur schetst uitvoerig de verwarrende receptie-geschiedenis van de receptie-esthetica sinds 1967, om vervolgens haarfijn uit te leggen waarom zij haar pretenties niet alleen niet volledig heeft waargemaakt, maar dat ook nooit zal kunnen doen omdat ze in zekere zin circulair denkt. Zo hoopten Jaus en de zijnen de verwachtingshorizon van lezers uit een bepaalde historische periode te reconstrueren teneinde te kunnen vaststellen hoe vernieuwend een specifiek werk was, maar in de praktijk hadden ze vaak juist datzelfde werk nodig om die horizon te kunnen zien. Daar komt bij dat het weliswaar een interessante exercitie is om uit te gaan van contemporaine interpretaties, maar dat deze – gesteld al dat ze te achterhalen zijn – niet noodzakelijkerwijs beter zijn dan die uit latere perioden. Aan de hand van Horatius' *Carmen* 1.9 laat Nauta zien dat bestudering van de (fragmentarische) receptiegeschiedenis van het gedicht onze visie zeker kan verrijken, maar nooit kan leiden tot *de* juiste interpretatie.

Al even diepgravend is, elf jaar later, Nauta's artikel "‘Lyrisch ik’ en *persona* in de bestudering van de Romeinse poëzie".²¹ Opnieuw gaat het om een stuk waarin theoretische noties niet als statische concepten worden gepresenteerd, maar als perspectieven met een (nationale) herkomst en geschiedenis. In dit geval betreft het de veel gebruikte termen 'lyrisch ik' (uit de Duitse traditie) en *persona* (met een Angelsaksische achtergrond), die Nauta afzet tegen antieke discussies over de authenticiteit van het ik in de Latijnse literatuur, bijvoorbeeld in gedichten van Catullus, Ovidius en Ausonius, die op enkele plaatsen expliciet onderscheid maken tussen wie zij zelf (beweren te) zijn en de sprekers in hun gedichten. In plaats van het concept 'masker' (*persona*) te omarmen opteert Nauta, buitengewoon subtiel, voor het begrip 'rol', omdat het ik in een gedicht weliswaar niet samenvalt met dat van de auteur, maar ook niet volledig daarvan kan worden gescheiden. De noten van het artikel getuigen van een uitzonderlijk brede belezenheid op het gebied van literatuurtheorie, sociologie, taalfilosofie en zowel klassieke als moderne filologieën (Shakespeare en Alexander Pope). Geen andere Nederlandse classicus heeft dat in huis.

4 Piet Schrijvers

Waar Nauta zijn theoretische diepte grondig documenteert en bovendien een scherp en erudiet poëzielezer is, betoont hij zich een uitmuntend leerling van Piet Schrijvers, die vanaf het begin artikelen aan *Lampas* heeft bijgedragen. Meermalen heeft Schrijvers, vaak op didactisch voortreffelijke wijze, laten zien hoe concepten en methoden uit de literatuurwetenschap ingezet kunnen

20 Nauta (1991).

21 Nauta (2002).

worden om Latijnse poëzie te analyseren en interpreteren. Bovendien blijkt uit Schrijvers' artikelen hoe belangrijk het is je niet uitsluitend te concentreren op de Griekse en Romeinse klassieken, maar een open oog te hebben voor wat er in de wereldliteratuur te koop is, tot de modernste poëzie in ons taalgebied aan toe.

Wat wel opvalt is dat Schrijvers een eclecticus is die zich vermoedelijk gauw verveelt, want in de loop der jaren probeert hij diverse modellen uit die hij steeds voor andere inruilt. Benadert hij Horatius in 1973 nog met begrippen van de Russische formalist Roman Jakobson en de taalfilosoof J.L. Austin (*speech acts*) die hij combineert met de antieke retorica, in 1981 zit hij op het spoor van de receptie-esthetica, die hij ditmaal toepast op een Horatiaanse epode.²² Omdat er in dat gedicht sprake is van homo-erotische betrekkingen, gaat Schrijvers ook te rade bij antropologische theorieën op het terrein van de seksualiteit.

Er volgt, in een nummer ter ere van Anton Leeman, een nogal essayistisch stuk waarin Horatius wordt vergeleken met onder anderen Bloem en Nijhoff, Hölderlin en Novalis, Bilderdijk en Wordsworth, hetgeen niet zozeer inzicht geeft in de poëzie van Horatius als wel in de gretige manier van lezen van Schrijvers zelf.²³ Dat geldt ook enigszins voor een artikel uit 2000, dat naar aanleiding van Horatius' lied over Bacchus (*Carmen* 3.25) extensief ingaat op de geschiedenis van het fenomeen dichterlijke extase.²⁴ De hoeveelheid materiaal die de auteur aandraagt is overweldigend, maar het zou mooi zijn geweest als hij ook geëxpliciteerd had waarom het hem te doen was: het exploiteren van een persoonlijke leesgeschiedenis om een Latijns gedicht op te tuigen met nieuwe associaties.

Wat Schrijvers in feite laat zien, is hoe hij als post-Barthesiaanse lezer de vrijheid neemt om met het gedicht te doen wat hij wil, hetgeen misschien niet direct een houdbare interpretatie oplevert maar wel aanstekelijk werkt. Kan men stellen dat Nauta ontzag afdwingt door zijn wetenschappelijke bril, Schrijvers is eerder een zwierige, soms iets te nonchalante inspirator.

5 Gemiste kansen

Dat de Nederlandse classici in al hun nuchterheid over het algemeen niet warm lopen voor de uitwassen van postmoderne literatuurtheorie, is begrijpelijk als men in aanmerking neemt dat de klassieke filologie sinds het einde van de achttiende eeuw op zoek is naar bewijsbare historische feiten. We komen, of we dat nu willen of niet, allemaal uit de traditie van Friedrich August

22 Schrijvers (1973) en (1981).

23 Schrijvers (1986).

24 Schrijvers (2000).

Wolf, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff en Alfred Edward Housman. Maar we kunnen onszelf ook tekort doen door niet open te staan voor de filosofische implicaties van manieren van lezen waarbij niet de tekst en zijn auteur centraal staan, maar de lezer en het leesproces. Ik geef twee voorbeelden van gemiste kansen.

In het hierboven al aangehaalde themanummer over literatuurwetenschap beoogt A.M. van Erp Taalman Kip, hoogleraar Griekse Letterkunde in Amsterdam, de dertiende *Idylle* van Theocritus te beschouwen vanuit het oogpunt van de intertekstualiteit.²⁵ In de eerste zin van haar artikel bewijst ze lippendienst aan de poststructuralistische herkomst van het begrip (Julia Kristeva), om direct al in de tweede zin over te stappen op het voornemen onderwets bronnenonderzoek te gaan bedrijven, want het ‘woord “intertekstualiteit” mag betrekkelijk recent zijn, de benaderingswijze is dat natuurlijk niet, zeker niet voor classicci’.²⁶ In haar artikel laat ze Apollonius’ *Argonautica* buiten beschouwing, aangezien niet met zekerheid kan worden vastgesteld welke van beide teksten het eerst is gepubliceerd. Wat volgt is een uitstekende beschouwing over de wijze waarop Theocritus gebruik heeft gemaakt van het epos, maar met intertekstualiteit in theoretische zin heeft dat niets te maken. Dat is jammer, omdat juist het feit dat we niet weten of Theocritus reageert op Apollonius of omgekeerd, belangrijke vragen oproept over het concept originaliteit, over de wijze waarop men in de Oudheid zelf omging met dit soort verwantschap tussen teksten en over onze eigen vooronderstellingen bij het lezen van Griekse en Latijnse poëzie.

Een tweede voorbeeld biedt André Lardinois in een overigens prachtig artikel over Sappho’s fragment 16.²⁷ In dat gedicht construeert Sappho, althans voor zover we de gemutileerde tekst kunnen volgen, een analogie tussen de avonturen van Helena en haar eigen situatie, waarin haar vriendin Anaktoria Lesbos verlaat om in het huwelijk te treden. Lardinois laat zien dat er een feministische benadering van het gedicht bestaat, die de nadruk legt op het feit dat Helena zelfbewust haar eigen weg kiest zonder zich iets aan te trekken van patriarchale conventies. De auteur, een degelijk kenner van de archaische uitvoeringspraktijk, kiest liever voor een minder radicale interpretatie, waarin alles wat in het gedicht conflictueus zou kunnen zijn wordt gladgestreken, aangezien het volgens hem om een bruiloftsgedicht gaat.

Of dat laatste nu aannemelijk is of niet, Lardinois vergist zich als hij stelt dat een feministische lezing van het fragment onvermijdelijk anachronistisch is: ‘Het is zeer onwaarschijnlijk dat Sappho [...] feministische pamfletten schreef’.²⁸ Dat klopt, maar daar gaat het niet om. Wat een feministisch per-

25 Van Erp Taalman Kip (1991). Ook Klooster bespreekt dit artikel elders in dit nummer van *Lampas*.

26 Van Erp Taalman Kip (1991: 226).

27 Lardinois (2003).

28 Lardinois (2003: 274).

spectief kan doen is het blootleggen van de vrouwelijke ervaring, zowel die van Sappho's tijdgenoten als die van hedendaagse lezers, ongeacht de vraag in hoeverre Sappho zelf een al dan niet bewust voorvechter van vrouwenrechten is geweest. Voor Lardinois is ongeveer alles in dit gedicht conventioneel, en daarvoor draagt hij inderdaad overtuigende parallellen aan, maar dat doet niets af aan het feit dat een vrouw, of een koor van vrouwen, hier een existentieel drama bezingt dat erin bestaat dat vrouwen wereldwijd al vele millennia geacht worden te doen wat mannen van hen verlangen.

Het artikel van Lardinois illustreert onbedoeld nog een ander probleem, dat hierboven al werd aangestipt bij de bespreking van het artikel van Van Luxemburg. Classici zijn altijd uit op coherente interpretaties, waarin – zoals ook voorgeschreven wordt door de ergocentrische methode van de *new critics* – alle elementen van een tekst uiteindelijk in één richting wijzen. Maar sommige teksten verzetten zich daartegen omdat ze een veelzeggende inconsistentie herbergen, of fundamenteel meerduidig zijn.

Dat zou weleens het geval kunnen zijn in Sappho's fragment. Helena biedt een parallel voor zowel Sappho, die een radicale keuze voor de liefde voorstaat, als Anaktoria, die Sappho in de steek laat, waarbij in het midden blijft of ze dat uit liefde voor een ander doet, dan wel onder druk van maatschappelijke conventies – als dat laatste het geval is, vormt Helena eerder een contrast dan een directe parallel. En het mag zo zijn dat Helena in de eerste plaats genoemd wordt vanwege haar legendarische schoonheid, dat neemt niet weg dat haar verliefdheid, ook als ze veroorzaakt is door een godheid, haar huwelijk kapotmaakt en een verwoestende oorlog tot gevolg heeft. Dat moet voor Sappho én voor Anaktoria, eigenlijk voor iedere vrouw en man, een verontrostende gedachte zijn. Hoe je ook handelt, het vergt altijd zware offers. Het gedicht is veel rijker dan Lardinois denkt.

6 Wat te doen?

Lampas is er voor classici, en die hebben zich nu eenmaal tot taak gesteld de Oudheid te bestuderen, vooral aan de hand van Griekse en Latijnse teksten. Bovendien heeft het tijdschrift de expliciete intentie vooral leraren Grieks en Latijn ten dienste te staan, hetgeen bijna onvermijdelijk een focus op de klassieke periodes uit de literatuurgeschiedenis met zich meebrengt. Daarbij zijn docenten praktisch ingesteld, ze willen artikelen lezen waarmee ze direct of indirect iets kunnen doen in het onderwijs. Met theoretische vergezichten kun je in de klas beter niet aankomen. Van de weeromstuit is ook het onderwijs aan de Nederlandse universiteiten nog erg gericht op wat toekomstige docenten moeten weten. Die verwevenheid van universiteit en gymnasium geeft de klassieken in ons land een relatief sterke positie, maar brengt ook een zekere

behoudendheid met zich mee. Het gevaar is dat classici zich in hun veilige cocoon verschansen en intussen niet in de gaten hebben dat de wereld eromheen allang is afgebroken. Ik zou ervoor willen pleiten de luiken open te gooien.

Om te beginnen heeft de postmoderne theorie feilloos blootgelegd welke sociale en ideologische factoren een rol spelen bij canonvorming. We zouden moeten inzien dat ‘het klassieke’ een vermolmd en tot op zekere hoogte verdacht concept is. Zeker, we moeten Homerus en Horatius blijven lezen, maar waarom niet ook Nonnus, Notker Balbulus en Sannazaro? In de tweede plaats moeten we ons realiseren dat teksten nooit uit zichzelf betekenis dragen: betekenis is iets wat zich tussen de oren van een lezer bevindt, ze wordt aan de tekst toegekend, doorgaans op grond van leesconventies. Daarom is aandacht voor *reader-response criticism* essentieel voor iedere classicus, en uiteindelijk ook voor iedere gymnasiast.²⁹

Daarnaast denk ik dat er verschillende literatuurwetenschappelijke benaderingen zijn die ook binnen het middelbaar onderwijs toegepast zouden kunnen worden, zelfs zonder ze ten overstaan van de leerlingen te expliciteren. Om een voorbeeld te geven, in 1987 heeft Rudi van der Paardt vanuit psychoanalytisch perspectief een voortreffelijke, want genuanceerde, interpretatie gegeven van Catullus’ poëzie, met name van *Carmen* 11.³⁰ Die freudiaanse analyse is spannend, zeker als men de hele discussie over de wetenschappelijke houdbaarheid van de psychoanalyse erin betreft. Vreemd genoeg is dit, voor zover ik heb gezien, het enige artikel met een psychoanalytische inslag dat ooit in *Lampas* heeft gestaan, terwijl Franse en Amerikaanse classici maar al te graag naar Freud en Lacan verwijzen.³¹

Maar met datzelfde gedicht valt nog zoveel meer te doen. Een feministische benadering kan aandacht schenken aan de stereotypering van de seksueel actieve vrouw; een postkoloniale lezing richt zich op de uitsluiting van Parthen, Arabieren en Britten, die expliciet als marginaal worden aangeduid; marxisten zullen wijzen op het imperialistisch discours dat door Catullus wordt onderschreven én geïroniseerd; literatuursociologie onderzoekt hoe de dichter cultureel kapitaal verwerft door zichzelf belachelijk te maken; ecokritiek kan helpen te begrijpen welke rol de vergelijking met de ploeg en de bloem in de laatste strofe speelt binnen het seksuele en politieke discours van het hele gedicht; deconstructivisten kunnen laten zien dat de onevenwichtigheid van het gedicht een symptoom is van ideologische instabiliteit. En dit is nog maar een handvol suggesties. Kortom, aan het werk!

29 *Reader-response criticism* is een overkoepelende term voor literatuurbenaderingen waarin de lezer centraal staat. Zie bijvoorbeeld Tompkins (ed., 1980).

30 Van der Paardt (1987).

31 Zie de hoofdstukken 15, 21 en 32 in Waugh (ed., 2006).

GLTC, Universiteit van Amsterdam
 Turfdragsterpad 9
 1012 XT Amsterdam
 p.s.gerbrandy@uva.nl

Bibliografie

- Barthes, R. 1968. 'La mort de l'auteur', *Mantéia* 5, 12-17.
- Barthes, R. 2004. *Het werkelijkheidseffect*, vertaling van R. Hofstede, Groningen.
- Bertens, H. 2014. *Literary Theory. The basics*, Abingdon/New York.
- Bloom, H. 1973. *The Anxiety of Influence. A theory of poetry*, Oxford.
- Claes, P. 1969-1970. 'Close-reading van een Grieks gedicht (*Anth. Pal. VII, 196*)', *Lampas* 2, 207-222.
- Culler, J. 2015. *Theory of the Lyric*, Cambridge MA/Londen.
- Decreus, F. 1991. 'Het structuralisme en Catullus', *Lampas* 24, 186-198.
- Eagleton, T. 2003. *Afier Theory*, Londen.
- Erp Taalman Kip, A.M. van. 1991. 'Intertekstualiteit en Theocritus' 13^e *Idylle*', *Lampas* 24, 225-238.
- Fish, S. 1980. *Is There a Text in This Class? The authority of interpretive communities*, Cambridge.
- Frow, J. 2006. *Genre. The new critical idiom*, Londen/New York.
- Gottschall, J. en D.S. Wilson (eds). 2005. *The Literary Animal. Evolution and the nature of narrative*, Evanston IL.
- Hofmann, H. 1987. 'De nuptiis Philologiae et Mercurii. Over het huwelijk van de Oude Talen en de moderne Literatuurwetenschap', *Lampas* 20, 98-118.
- Jauss, H.R. 1969. *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*, Konstanz.
- Keil, H. (ed.). 1961. 'Diomedes, *Ars grammatica*' in: *Grammatici latini* 1 [1857], Hildesheim, 297-529.
- Lardinois, A.P.M.H. 2003. 'Drie gedaantes van Helena. Moderne interpretaties van Sappho fr. 16', *Lampas* 36, 261-283.
- Lodge, D. en N. Wood (eds). 2000. *Modern Criticism and Theory. A reader*, Harlow.
- Luxemburg, J. van. 1991. 'Aspecten van literatuurwetenschap: semiotiek, deconstructie en feminisme', *Lampas* 24, 168-185.
- Nauta, R.R. 1991. 'Schrijven over lezen. Receptie-esthetica en Horatius-interpretatie', *Lampas* 24, 239-256.
- Nauta, R.R. 2002. "'Lyrisch ik" en *persona* in de bestudering van de Romeinse poëzie', *Lampas* 35, 363-386.
- Oversteegen, J.J. 1971. 'Hermeneutiek', *Lampas* 4, 132-146.
- Paardt, R.Th. van der. 1987. 'Catullus in analyse', *Lampas* 20, 237-251.
- Said, E.W. 1978. *Orientalism*, New York.
- Schrijvers, P.H. 1971. 'De evaluatie van het literaire werk', *Lampas* 4, 147-155.
- Schrijvers, P.H. 1973. 'Interpreteren van een Horatiaanse Ode (I 10)', *Lampas* 6, 126-153.
- Schrijvers, P.H. 1981. 'Op receptie bij Horatius. Kanttekeningen bij de 14^e *Epode*', *Lampas* 14, 17-30.
- Schrijvers, P.H. 1986. 'De macht der verbeelding. Over de odendichter Horatius', *Lampas* 19, 249-260.
- Schrijvers, P.H. 2000. 'Een stralend nieuw lied zal ik zingen. Over de Bacchus-ode (III 25) van Horatius', *Lampas* 33, 4-31.
- Tompkins, J.P. (ed.). 1980. *Reader-Response Criticism. From Formalism to Post-Structuralism*, Baltimore/Londen.
- Waugh, P. (ed.). 2006. *Literary Theory and Criticism*, Oxford.
- Werkgroep Litteraire Kritiek. 1970-1971. 'Een reactie op Claes', *Lampas* 3, 114-118.
- Zunshine, L. (ed.). 2010. *Introduction to Cognitive Cultural Studies*, Baltimore.

Auteursinstructies *Lampas. Tijdschrift voor classici*

1 Inzending kopij

Zend uw kopij per e-mail naar: lampas@verloren.nl

2 Omvang

Een artikel in *Lampas* bevat maximaal 7.500 woorden inclusief voetnoten en bibliografie.

3 Stijl en opmaak

Houd de opmaak zo eenvoudig mogelijk. Gebruik geen afkortingen. Een heldere structuur wordt op prijs gesteld (lieft met tussenkopjes).

4 Citaten van en verwijzingen naar Griekse en Latijnse teksten

Geef Griekse eigennamen in Latijnse vorm (Aeschylus, Thucydides). Vertaal Griekse en Latijnse citaten. Plaats vertalingen tussen enkelvoudige aanhalingstekens. Cursiveer Latijnse citaten. Zet langere citaten (meer dan 20 woorden) als bloktekst: ingesprongen en door witregels van de hoofdtekst gescheiden. Gebruik in verwijzingen alleen Arabische cijfers (1, 2, 3).

5 Citaten van en verwijzingen naar secundaire literatuur

Verwijs naar secundaire literatuur volgens het auteur (jaartal: pagina)-systeem. Bijvoorbeeld: 'Feeney (2007: 92-96) stelt dat ...'; 'vergelijk Slings (1997: 107 n. 17)'. Zet lange citaten (meer dan 20 woorden) als bloktekst (zie boven), korte citaten tussen enkele aanhalingstekens.

6 Bibliografie

De literatuurlijst bevat uitsluitend de in uw artikel genoemde auteurs. Geen afkortingen. Opmaak:

Artikel in bundel:

Slings, S.R. 1997. 'Figures of Speech and their Lookalikes. Two Further Exercises in the Pragmatics of the Greek Sentence', in E.J. Bakker (ed.), *Grammar as Interpretation. Greek Literature in its Linguistic Context*, Amsterdam, 169-214.

Artikel in tijdschrift:

Hemelrijk, E.A. 2007. 'Local Empresses. Priestesses of the Imperial Cult in the Cities of the Latin West', *Phoenix* 61, 318-349.

Boek:

Jong, I.J.F. de. 2001. *A Narratological Commentary on the Odyssey*, Cambridge.

7 Samenvatting, correspondentieadres en auteursinformatie

Bij uw artikel levert u (1) een Engelstalige samenvatting (maximaal 200 woorden), (2) uw correspondentieadres (post en e-mail) en (3) een beknopte biografie (functie, affiliatie, onderzoeksgebied en publicaties, maximaal 70 woorden).

8 Illustraties

De redactie stelt illustraties (met bijschriften en bronvermeldingen) op prijs. Deze worden geplaatst indien van voldoende grootte en kwaliteit; uitgangspunt is een resolutie van 300 dpi bij een formaat van 10x15 cm. Bij vragen kunt u contact opnemen met de redactiesecretaris.

Lampas werd vijftig jaar geleden opgericht. Directe aanleiding was de invoering van de Mammoetwet. Met een tijdschrift ‘voor alle Nederlandse classici’ wilde de redactie vwo-docenten ondersteunen bij het ontwikkelen van nieuwe vormen van onderwijs waarin de ‘onverminderde relevantie van de antieke beschaving voor de moderne tijd’ centraal zou staan. *Lampas* wilde traditionele grenzen tussen disciplines en tussen universiteit en middelbaar onderwijs doorbreken, moderne wetenschappelijke inzichten op het gebied van taal- en letterkunde toetsen aan klassiek materiaal en daarnaast ook aandacht geven aan het *Nachleben der Antike*.

In hoeverre zijn deze ambitieuze doelstellingen gerealiseerd? In dit themanummer staan classici uit verschillende disciplines stil bij de vraag wat er sinds 1968 is veranderd in het Nederlandse klassieke landschap en hoe dat in *Lampas* tot uiting is gekomen. Daarnaast spreken ze ook hun wensen en verwachtingen uit voor de komende jaargangen. Zo kijken wij, net als Janus, terug op de afgelopen vijftig jaar, maar ook vooruit naar een volgende halve eeuw klassieke vernieuwing.

